

*Є. В. Остропольська,
к. е. н., доцент, профектор з наукової роботи, Донбаський інститут техніки та менеджменту, ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0001-7462-8069*

*Я. В. Ашиткова,
старший викладач кафедри загальноекономічних дисциплін, Донбаський інститут техніки та менеджменту ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0001-5823-2910*

*В. Е. Черенкова,
старший викладач кафедри загальноекономічних дисциплін, Донбаський інститут техніки та менеджменту, ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0003-3893-8558*

*Я. П. Гоптар,
старший викладач кафедри загальноекономічних дисциплін, Донбаський інститут техніки та менеджменту ПВНЗ "Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая", м. Краматорськ
ORCID ID: 0000-0003-0988-4343*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.1.92

НЕДЕРЖАВНІ ПЕНСІЙНІ ФОНДИ ЯК СУБ'ЄКТИ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

*Y. Ostropolska,
PhD in Economics, associate professor, Vice-rector for scientific work, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yurii Buhai", Kramatorsk
Y. Ashytкова,
senior lecturer of General Economic Disciplines Department, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yurii Buhai", Kramatorsk
V. Cherenkova,
senior lecturer of General Economic Disciplines Department, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yurii Buhai", Kramatorsk
Y. Hoptar,
senior lecturer of General Economic Disciplines Department, Donbass Institute of Technology and Management of PHEI "International Scientific and Technical University named after Academician Yurii Buhai", Kramatorsk*

NON-STATE PENSION FUNDS AS SUBJECTS OF THE FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

У статті висвітлюються передумови розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні як однієї з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян. Авторами проаналізовано проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення, основні індикатори ефективності пенсійної системи як складної економічної системи. Основним з чин-

ників розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні визначено ефективне функціонування фінансового ринку, оскільки саме на ньому формується система інформаційного забезпечення пенсійного страхування, яка дає змогу оцінити дохідність від інвестування пенсійних активів. У статті підкреслено, що проблеми пенсійного забезпечення неможливо вирішити лише в рамках реформування солідарної системи — необхідно проводити більш активну політику в галузі зайнятості населення та ефективну економічну політику, яка дозволить прискорити зростання ВВП.

The article highlights the prerequisites for the development of non-state pension provision system in Ukraine, as one of the main guarantees of material security for disabled citizens. Problems of functioning of the pension system were generated by demographic, social and economic challenges. In Ukrainian society, there is a dynamic process of population aging because of a gradual increase in life expectancy and a reduction in the birth rate. According to forecasts, the share of older people in the population structure will constantly increase. The economic aspect of aging is related to ensuring financial stability of the traditional Ukrainian pension system. In the social context, the most urgent problem is the adequacy of pension payments. The authors analysed the problems of pension system functioning, the main indicators of the effectiveness of the pension system as a complex economic system. The effective functioning of the financial market, formed by the information management system of pension insurance was determined as one of the main factors of development of private pension provision system in Ukraine, which allows measuring the return of pension assets investment. The main reason for the necessity of pension reforms is the aging of the population, which happens due to a decrease in the birth rate and an increase in life expectancy. According to statistical forecasts, the demographic situation will continue to deteriorate and in a few decades will reach its peak, that is, the crisis of the domestic pension system is inevitable.

The changes proposed by the government are only a separate step towards the financial balance, sustainability and social justice of the pension system. However, the proposed measures will not fully solve the problem of insufficient current pensions to overcome poverty and ensure a decent standard of living in old age. For pensions to grow significantly in the country, the gross domestic product (GDP) must grow too. The problems of pension provision cannot be solved only within the framework of the reform of the solidarity system, it is necessary to pursue a more active employment policy and an effective economic policy that gives rapid GDP growth.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, соціальний захист населення, фінансовий ринок, пенсійні виплати, демографічна ситуація.

Key words: non-state pension provision, social protection of the population, financial market, pension payments, demographic situation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пенсійне забезпечення є основною складовою системи соціального захисту населення, однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян, для яких пенсія є основним джерелом існування, і, згідно зі статтею 46 Конституції України, має забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Пенсійна реформа в Україні, крім нових

вимог до пенсійного віку і страхового стажу, призвела до комплексних змін у системі пенсійного забезпечення і процедурі нарахування та індексації пенсій. Безумовним позитивним наслідком реформування порядку виплат, анонсованого Президентом Володимиром Зеленським та Кабміном, є поетапне підвищення пенсій протягом 2020 року, яке торкнеться всіх українських пенсіонерів. Тому, на наш погляд, особо актуальним стає питання пошуку стабільних,

економічно виважених джерел наповнення Пенсійного фонду України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти пенсійного забезпечення розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних економістів. До проблеми соціального захисту, соціальної рівності та людської справедливості зверталось багато дослідників-мислителів: Анахарсій, Платон, Т. Мор, Т. Кампанела, Л. Тонті, Галей, Й. Де-Віт, Д. Ванкувер, Т. Малтус, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сей, К. Маркс, О. Бісмарк, К. Бутс, А. Шептицький, І. Франко, М. Туган-Барановський, С. Подолинський, К. Воблий та інші. Моделі поведінки споживача досліджувались І. Фішером, Д. Дизенбері, М. Фрідманом, Ф. Модільяні, А. Андо, Р. Брумбергом, Д. Ліндеманом. Питання соціального забезпечення розглядалися через призму зайнятості та безробіття у працях таких зарубіжних вчених: Дж. Кейнс, В. Беверідж, Є. Домар, Д. Гамберг, Дж. Робінсон, Р. Гарод, П. Семюельсон, В. Нордгауз, К. Маконел, С. Брю. Інституційний підхід до аналізу функціонування економічних систем, економічного зростання та соціального добробуту застосовував Д. Норт. Концепції праці знайшли своє відображення у дослідженнях Г. Манківа, Дж. Стігліца, Х. Зайгера, Ф. Бергмана, У. Бека, Д. Ріфкіна, Д. Кеспін-Андерсон, Дж. Кольберг, Т. Ганслі пропагували концепцію держави загального добробуту.

Значимий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення зробили С. Березіна, М. Вінер, В. Геєць, В. Гордієнко, Ю. Драбкина, Б. Зайчук, С. Злупко, В. Колбун, Л. Ларіонова, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, М. Папієв, І. Сахань, С. Сивак, Б. Сташків, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, Л. Чернова, В. Яценко та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проведений науково-критичний аналіз напрацювань в окресленій галузі науки і практики показує недостатню проробленість питань поєднання потужного інструментарію фінансового ринку з традиційними системами пенсійного забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення, породжені демографічними, соціальними, економічними викликами. В українському суспільстві спостерігається динамічний процес старіння населення в результаті поступового збільшення середньої тривалості життя і скорочення народжуваності. За прогнозами частка людей похилого віку в структурі населення буде постійно збільшуватися. Економічний аспект старіння пов'язаний з забезпеченням фінансової стабільності української традиційної системи пенсійного забезпечення. В соціальному контексті найбільш актуальною стає проблема адекватності пенсійних виплат.

Необхідною умовою розвитку економічної системи будь-якої держави є розширене відтворення, яке неможливе без певної фінансової бази. Головним "постачальником" додаткових фінансових ресурсів су-

б'єктам господарювання в світовій економіці вважається фінансовий ринок, який на цей час зіткнувся з проблемою гострого дефіциту фінансових ресурсів. Проте в Україні ще не активізований повною мірою механізм залучення фінансових ресурсів через систему недержавного пенсійного страхування. До того ж соціально-економічні умови сучасної України потребують радикального реформування існуючої пенсійної системи.

Для української солідарної пенсійної системи демографічна ситуація є вкрай несприятливою, і значного покращення не буде: сьогодні в країні на 1 пенсіонера приблизно припадає лише 1 працівник, за якого сплачують внески до Пенсійного фонду України (ПФУ). Зокрема, до 2060 р. частка людей віком 60+ зросте з теперішніх 22% до 34%, а їх співвідношення з чисельністю населення віком 18—59 років зросте майже вдвічі (до 70%). Співвідношення пенсіонерів до платників внесків зросте з 95% у 2016 році до 104% у 2045 році та 118,8% — у 2060 році. За такого демографічного навантаження на працюючих соціальних внесків на державне пенсійне страхування буде недостатньо для виплати гідних пенсій із солідарної системи. До пенсійної системи надходить лише частина (83,8449%) від сплачуваного єдиного соціального внеску (на сьогодні ставка ЄСВ складає 22%) [2].

До речі, одним із основних індикаторів ефективності пенсійної системи є коефіцієнт заміщення. Він фактично показує, наскільки пенсійна система здатна зберегти особі попередній рівень життя під час переходу від роботи до виходу на пенсію. На 2016 рік коефіцієнт заміщення у солідарній системі пенсійного страхування складав 33,3%. Для того щоб збільшити коефіцієнт заміщення у солідарній системі, потрібно збільшувати надходження до Пенсійного фонду України, тобто або збільшувати величину пенсійного внеску, або ж збільшувати чисельність платників такого внеску (виводити з тіні). Щоб збільшити доходи громадян при виході на пенсію, необхідно розбудовувати систему пенсійних накопичень, зокрема через недержавні пенсійні фонди, де люди могли б робити добровільні внески задля того, аби окрім державної пенсії мати альтернативні доходи від недержавних пенсійних фондів.

Тому проблема реформування систем пенсійного страхування на сьогодні набула особливої актуальності та стала однією з першочергових задач соціально-економічного розвитку України.

За підрахунками спеціалістів, у світі існує близько 270 різних пенсійних систем, у яких так чи інакше поєднуються солідарна та накопичувальна моделі. Майже всі країни, які здійснювали пенсійну реформу, збільшують чи ще продовжують підвищувати вік виходу на пенсію. Нагадаємо, що збільшення віку виходу на пенсію і кількості мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії, сталося в Україні 1 жовтня 2011 року. До того ж, була проведена нова пенсійна реформа, згідно з якою, починаючи з 1 січня 2018 року, відбувається поступове збільшення пенсійного стажу. Таким чином, українці набувають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років та за наявності відповідного страхового стажу [2].

В Україні цей показник є найменшим. Наприклад, у Великобританії пенсійний вік становить 65 років (і для чоловіків, і для жінок), а у Данії — 67 років [1].

Головна причина необхідності пенсійних реформ — старіння населення, яке відбувається внаслідок зменшення народжуваності та збільшення середньої тривалості життя. За даними статистичних прогнозів, демографічна ситуація буде дедалі погіршуватися і через декілька десятиліть досягне свого піку. Якщо сьогодні в більшості розвинутих країн на одного пенсіонера припадає 4—5 осіб працездатного віку, то до 2025 р. це співвідношення складатиме в країнах Європи 1:2,5, у США — 1:3,5 [1]. В Україні прогнозна ситуація є ще гіршою. Проведений аналіз демографічного стану в Україні [2], показав, що к 2038 року чисельність осіб пенсійного віку перевищить чисельність платників внесків, тобто криза вітчизняної пенсійної системи є неминучою.

Існуюча в Україні пенсійна система є трирівневою: перші два рівні (солідарна та накопичувальна) відносяться до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, а третій рівень — до недержавного.

Накопичення коштів на недержавну пенсію можливе через:

- пенсійні фонди — шляхом укладання пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та їх власниками;

- страхові організації шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті страхувальника відповідно до законодавства страхування;

- банківські установи шляхом укладання договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, що встановлюється згідно із законодавством.

Усі зазначені суб'єкти пенсійної системи є водночас активними агентами фінансового ринку в плані інвестування. Стосовно недержавних пенсійних фондів слід зазначити, що, у відповідності з чинним законодавством, ліміти інвестування для них є такими:

- банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати банків — 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду, при цьому не більше, ніж 10% загальної вартості пенсійних активів у зобов'язаннях одного банку;

- цінні папери, доходи, за якими гарантовані Кабінетом Міністрів України — 50% загальної вартості пенсійних активів;

- облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України — 40% загальної вартості пенсійних активів;
- акції українських емітентів — 40% загальної вартості пенсійних активів;

- цінні папери іноземних емітентів — 20% загальної вартості пенсійних активів;

- іпотечні цінні папери, визначені законодавством України — 40% загальної вартості пенсійних активів.

Пенсійні активи НПФ у цінних паперах не можуть включати: векселі; похідні цінні папери; цінні папе-

ри, емітентами яких є інститути спільного інвестування, якщо інше не встановлено нормативно-правовими актами Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку; цінні папери пов'язаних осіб та осіб, які надають послуги недержавному пенсійному фонду.

Слід також зазначити, що на фінансовому ринку формується система інформаційного забезпечення пенсійного страхування, яка дає змогу оцінити дохідність від інвестування пенсійних активів. Зважаючи на особливості становлення фондового ринку в Україні, де на регульованому ринку здійснюється лише 7% від загального обсягу операцій торгівлі цінними паперами, слід зазначити, що фінансова інформація не є відкритою та загальнодоступною, що підвищує інвестиційні ризики від розміщення пенсійних активів страхової пенсійної системи на фінансовому ринку України [1].

ВИСНОВКИ

Запропоновані урядом зміни є лише окремим кроком на шляху до фінансової збалансованості, стійкості та соціальної справедливості пенсійної системи. Проте запропоновані кроки не зможуть повністю вирішити проблеми недостатності розміру нинішніх пенсій для подолання бідності та забезпечення гідного рівня життя у похилому віці. Щоб пенсії в країні зростали суттєво, має зростати внутрішній валовий продукт (ВВП). Проблеми пенсійного забезпечення неможливо вирішити лише в рамках реформування солідарної системи — необхідно проводити більш активну політику в галузі зайнятості та ефективну економічну політику, яка дає швидке зростання ВВП.

Таким чином, для більш активного залучення фінансових ресурсів фінансовим ринком недостатньо лише реформування пенсійної системи в Україні, необхідним є також впровадження заходів і з боку самого фінансового ринку, які мають бути спрямовані на підвищення керованості та прозорості ринку цінних паперів.

Література:

1. Голда Є.С. Сучасний стан та перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів України. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2018. № 16 (205). С. 104—107.
2. www.pfu.gov.ua
3. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг. URL: <https://www.nfp.gov.ua/>

References:

1. Holda, Ye. S. (2018), "Current status and prospects of development of non-state pension funds of Ukraine", *Visnyk Shkhdnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, vol. 16 (205), pp. 104—107.
 2. Pension Fund of Ukraine (2019), available at: www.pfu.gov.ua (Accessed 15 Dec 2019).
 3. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2019), available at: <https://www.nfp.gov.ua/> (Accessed 15 Dec 2019).
- Стаття надійшла до редакції 27.12.2019 р.*